

III. КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 811.161.2'367.322.6:821.161.2'06-93

DOI 10.31652/2521-1307-2023-37-46-57

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНА СПРОМОЖНІСТЬ ПРОСТОГО ПІДМЕТА В МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ДЛЯ ДІТЕЙ

Руслана Горобець

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: ruslana_horobets@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6659-3337

У статті розглянуто різні підходи до витлумачення підмета як головного члена простого двоскладного речення, виділено його формально-семантичні й морфолого-синтаксичні кваліфікаційні ознаки. Проаналізовано форми вираження простого підмета в мові сучасної української прози для дітей й окреслено специфіку його функціонування в «дитячих» контекстах. З'ясовано комунікативно-прагматичну спроможність різних видів підмета, зумовлену інтенціями авторів, призначенням аналізованих творів, віковими й психологічними характеристиками адресата та іншими екстралінгвальними чинниками.

Ключові слова: *головний член речення, простий підмет, просте двоскладне речення, комунікативно-прагматична спроможність, емоційно-експресивне забарвлення, мова сучасної української прози для дітей.*

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC ABILITY OF THE SIMPLE SUBJECT IN MODERN UKRAINIAN PROSE FOR CHILDREN

Ruslana Horobets

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Ostrozko Str., 32, Vinnitsia, Ukraine

e-mail: ruslana_horobets@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6659-3337

Introduction. *The article examines various approaches to the interpretation of the subject as the main member of a simple two-syllabic sentence, highlights its formal-semantic and morphological-syntactic qualification features. The forms of expression of the simple subject in the language of modern Ukrainian prose for children are analyzed and the specifics of its functioning in "children's" contexts are outlined. The communicative-pragmatic capacity of various types of the*

subject determined by the intentions of the authors, the purpose of the analyzed works, the age and psychological characteristics of the addressee, and other extralinguistic factors have been clarified.

Objectives. *The purpose of the article is to determine the structural-semantic and communicative-pragmatic features of the subject in the language of modern prose works for children: to outline the structural-semantic specificity of the functioning of the subject in the language of works for children; to clarify the communicative and pragmatic potential of sentences with an expressively colored subject in their structure; to determine the factors affecting the choice of the subject in the contexts of children's perception of textual information.*

Methods. *The method of linguistic and contextual analysis.*

Results. *It was determined that the communicative and pragmatic capacity of the simple subject in the language of works for children is realized in different ways. The most active are subjects expressed by nouns. First of all, it is related to proper names, which are an effective means of activating the child's attention, contribute to the development of his/her thinking, imagination, fantasy, and also expand information about the heroes, serve as their micro-characteristics. The analysis of the functioning of the subject in the language of works for children can serve as a basis for characterizing the idiostyle of a modern Ukrainian children's writer, his/her language skills.*

Originality. *In linguistics, a subject that has not been fully studied up to now deserves special attention. First of all, it concerns the peculiarities of functioning in works of art, their role in revealing the ideological intention of the author, and stylistic properties. In linguistics, there is still no special research on the peculiarities of the communicative and pragmatic ability of the simple subject in the language of modern prose works for children, which determines the relevance of our article.*

Conclusion. *The subject in works for children vividly reveals communicative and pragmatic ability. Especially interesting are the subjects presented with casual names, which create a powerful comic effect, thanks to which small recipients form stable ideas about the general categories of good and evil. Thanks to the use of an proper name, the communicative situation does not require additional characteristics of the hero. It is in the creation of such a context that the skill of the writer will be revealed, their ability to concentrate, to reproduce reality, to reveal fantasy, to bring the story closer to the reader with efficient language means.*

Keywords: *main clause, simple subject, simple two-syllabic sentence, communicative-pragmatic ability, emotional-expressive coloring, language of modern Ukrainian prose for children.*

Постановка проблеми. Однією з помітних ознак сучасної філологічної науки є її функціонально-комунікативна спрямованість, спричинена усвідомленням того, що справжня сутність мови виявляється тоді, коли вона «оживає» – у різноманітних комунікативних ситуаціях, органічному мовленні її носіїв. Їй також властива виразна прагматизація, пошук «зв'язків між будовою мовленнєвих утворень і компонентами ситуації спілкування, перш за все суб'єктами комунікації, зв'язками між ними, їхніми когнітивними, психічними, соціальними, фізичними, ментальними та іншими характеристиками, інтенціями тощо» [1, с. 8].

Саме специфіка адресата є стрижневою ознакою літератури для дітей. Відповідно організація мови сучасної української прози для них передбачає простоту, чіткість висловлення, виразність саме тих побудов, які є зрозумілими юному читачеві, не переобтяжують його надмірними ускладненнями. Тому закономірним є використання дитячими письменниками основної одиниці синтаксису – речення, «формально-граматична

структура, семантика й комунікативність, стилістичне використання якого позначені найрізноманітнішими, практично незліченними формами вияву» [4, с. 17]. У цьому ракурсі заслуговує на окрему увагу головний член простого двоскладного речення – підмет, який і до сьогодні залишається не до кінця вивченим. Передусім це стосується не лише дефініції чи зв'язків підмета з іншими членами речення, а особливостей функціонування в художніх творах, ролі в розкритті ідейного замислу автора, стилістичних властивостей. У мовознавстві немає також спеціальної наукової розвідки, присвяченої дослідженню комунікативно-прагматичної спроможності простого підмета в мові сучасних прозових творів для дітей, що й зумовлює *актуальність* нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістичні дослідження головних членів речення представлено в працях вітчизняних мовознавців І. Вихованця, Н. Гуйванюк, А. Загнітка, Н. Іваницької, М. Івченка, Г. Козачук, Б. Кулика, І. Кучеренка, Н. Москаленко, Г. Піскуна, В. Русанівського, І. Слинька, Р. Христіанінової, К. Шульжука та ін. Також маємо наукові розвідки, спрямовані на різнобічне вивчення функціонування підмета: А. Грищенко «Проблема підмета» [3]; Г. Козачук «Підмети, виражені словосполученням» [8]; Н. Москаленко «Підмети, виражені словосполученням» [10]; Л. Недбайло «Структура підмета» [11] та ін.

Мета і завдання статті. *Мета* пропонованої статті полягає в з'ясуванні структурно-семантичних та комунікативно-прагматичних особливостей функціонування підмета в мові сучасних прозових творів для дітей. Її *завдання*: 1) окреслити структурно-семантичну специфіку функціонування підмета в мові творів для дітей; 2) з'ясувати комунікативно-прагматичний потенціал речень з експресивно забарвленим підметом у їхній структурі; 3) визначити чинники, що впливають на вибір підмета в консітуаціях дитячого сприймання текстової інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному мовознавстві дотепер немає однозначного погляду на дефініцію речення як основну синтаксичну одиницю. Відповідно проблемним залишається й визначення статусу головних та другорядних членів речення, а також зв'язків між ними.

На думку О. Мельничука, головним у реченні є підмет, оскільки присудок узгоджується з підметом у роді, числі та особі [9]. Натомість Н. Іваницька вважає, що головні члени речення взаємопідпорядковані. «Між членами предикативної пари двоскладного речення існує не однобічне підпорядкування присудка підметові, а двобічна залежність співвідносних членів: підмета й присудка... Двобічна залежність між членами предикативного центру є основною, змістовою характеристикою предикативного зв'язку» [6, с. 27].

Поділяє цю думку й І. Вихованець, який стверджує, що основним виявом предикативного зв'язку є координація, що передбачає взаємну залежність, передбачуваність, обов'язковість і закритість поєднаних членів. Цей зв'язок притаманний типовим формам головних членів речення (іменник у називному відмінку в ролі підмета + дієслово в особовій формі в ролі присудка) [2, с. 34.].

У словнику-довіднику «Українська мова» натрапляємо на таке трактування: «Підметом називається головний член речення, який означає предмет, якому з боку присудка приписується предикативна ознака, і відповідає на питання: хто? що? Підмет називає ту сторону дійсності, на яку спрямована увага мовця і яка визначає предметну віднесеність поняття, що розкривається в реченні» [14, с. 78].

Отже, «підмет – головний член двоскладного речення, який указує на носія ознаки (дії, процесу, стану тощо) і перебуває у предикативному зв'язку з іншим головним членом – присудком» [13, с. 593].

Традиційно в мовознавстві виокремлюють такі формально-семантичні кваліфікаційні ознаки підмета:

- підмет входить до структурної схеми речення як її головний член;
- підмет позначає носія предикативної ознаки;
- у типових випадках співвідноситься із суб'єктною позицією семантико-синтаксичної структури речення;
- підмет виражається особливою відмінковою формою (називний відмінок іменника, займенника чи іншої субстантивованої частини мови);
- має двобічний (предикативний) зв'язок з іншим головним членом речення – присудком;
- підмет поєднується з присудком координацією (а також співположенням, співвизвом) – основним способом предикативного зв'язку;
- у реченні зазвичай має позицію перед присудком;
- підмет співвідноситься з темою речення при актуальному членуванні (комунікативний аспект) [15, с. 70].

Крім зазначених диференційних синтаксичних ознак, підмет також має морфолого-синтаксичні ознаки, які виявляються в способі вираження. Ураховуючи цей критерій, мовознавці розмежовують простий і складений підмет (І. Вихованець, А. Загнітко, Б. Кулик, К. Шульжук, Н. Іваницька та ін.).

У сучасній українській прозі для дітей, як і в інших художніх текстах, переважають прості підмети. Здебільшого вони представлені іменниками чоловічого, жіночого та середнього роду в називному відмінку однини чи множини: *Тато зітхнув і взявся міняти постіль, перед тим діставши з шафи суху піжаму для Матвійка* (30, с. 5); *Бідолошиний хлопцевь ніколи не мав справи зі стількома ножами, виделками, ложками...* (5, с. 30); *Руда жінка, ніби відчувши мою розгубленість, міцно вхопила мене за руку й почала тягти в бік розкішного готелю* (4, с. 151); *У цю хвилину сонце за вікном нахмурилося, вкрилося з головою хмарами* (29, с. 14); *Хлопці нарешті вирішили відлупцювати його* (17, с. 5).

Не менш активними в мові творів для дітей є прості підмети, виражені займенниковими іменниками, напр.: *Я здивовано поглянув на тата* (26, с. 106); *Ти ще мене загадаєш* (10, с. 18); *Тоді ми зможемо і далі у ній жити!* (13, с. 70); *Такого ви ще не бачили* (28, с. 279); *Він знову поворушив неслухняним пальцем* (13, с. 19); *Він полегшено зітхнув* (13, с. 45); *Жили вони в будиночку* (13, с. 11); *Вони пригостили його медом* (13, с. 72); *І воно вирушило до лісу* (13, с. 11). Уважаємо, що займенники в таких конструкціях позбавлені емоційної експресивності, нейтрально найменовують осіб, слугуючи допоміжним засобом для вираження персональності, який дає змогу уникати повторень, або використовуються (рідше) для «особливого акцентування на особі, її діях, учинках, а також як засоби міжфразної зв'язності» [5, с. 54].

Крім особових займенників, спорадично фіксуємо також:

- присвійні: *Все одно моє зверху буде* (17, с. 184); *А мій за голівку тримається* (9, с. 27);
- питальні: *Хто ж дасть тобі цілі нові окуляри за отакі металеві кружальця?* (13, с. 39); *Твій хоч приходив?* (29, с. 57);

- означальні: *І тут чи не кожен був при ділі* (28, с. 309); *Інші починали поратися у городах* (13, с. 48);

- неозначені: *Але хтось підняв їх і поклав під стінкою* (14, с. 60); *Гей, є хто-небудь* (29, с. 130);

- заперечні: *Аби на нього ніхто ненароком не наступив* (13, с. 103); *Ніщо з таким захопленням не сприймається* (23, с. 57).

Спостережено також функціонування підметів, виражених іншими частинами мови, наприклад, прикметниками: *Хіба ж могла старенька розлучитися хоч би з однією зі своїх красунь?! (1, с. 16); А біленька написала: «Ніколи не розлучатися з Піратом» (1, с. 24); Колючий тим часом зупинився (13, с. 12); А один у скафандрі відкрив книжку (14, с. 88); вигуками: **Клац! Клац!** – люто пролунало в нічній тиші (1, с. 40). Характерним є те, що вони вживаються зрідка, очевидно, через те що прерогативою побутування субстантивованих прикметників, вигуків слугує розмовне мовлення.*

Натомість високою експресивністю й образністю вирізняються підмети, виражені okazional'nimi власними назвами з емоційно-експресивною семантикою. Вони формують у читача найрізноманітніші уявлення про персонажів: позитивні, осудливі чи комічні. Тенденційним є те, що конструкції з okazional'izмами є виразним маркером ідіостилу дитячих письменників і не функціонують поза межами їхніх творів.

Особливо яскраве емоційно-експресивне забарвлення мають особові імена, імена й по батькові, імена і прізвища героїв дитячих творів, напр.: *Брякус наполегливо вчив його основам силових гімнастик та різних єдиноборств* (5, с. 35); *Чипсет із поклоном пропустив у кабінет Сергійка* (9, с. 12); *А якщо Томаш Томашевич її не послухає?* (13, с. 92); *Лютий Крижан Холодрига йде!* (16, с. 35); *Нарешті Нетактак Навпак дістався трибуни* (31, с. 48); *Великий Процесор зробив запрошувальний жест і першим подав приклад, сівши у своє крісло* (16, с. 14); *Цього разу Птаха Корабель стояв у гримерці в халаті* (12, с. 18). Синтаксичні одиниці такого типу завдяки незвичності, новизні та ненормативності лексем слугують засобом експресивно-стилістичного впливу на адресата мовлення, виражають додаткові характеристики персонажів твору. А трансформації семантичного навантаження загальновідомих власних особових імен чи прізвиць сприяють створенню яскравого комічного ефекту, що теж є дієвим засобом активізації уваги реципієнта, поштовху для розвитку фантазії, уяви, логічного й креативного мислення дітей, їхніх мовних та творчих здібностей.

Цікавими також є підмети, представлені власними іменами, прізвищами, які ґрунтуються на певних особливостях діяльності чи занятті персонажів дитячих творів, напр.: *Це мені моя знайома бджілка Медунька сказала* (20, с. 6); *Мій син Сніговій зовсім хати відцурався й на мене, стару, хазяйство покинув* (26, с. 29); *Ще дитиною прийшов Корчун у лісництво, на роботу найматися* (25, с. 36); *Тут живе чарівник-годинникар Мить Митьович Часомір* (22, с. 78); *Керує Довідковим Бюро чарівник Іван Іванович Шукайло* (22, с. 86). Такі специфічні авторські новотвори не лише привертають увагу реципієнта, а дають ґрунт для подальших фантазувань. Водночас це сприяє полегшеному сприйманню твору та запам'ятовуванню сфери діяльності персонажів.

Загальновідомо, що в більшості творів для дітей головними героями є представники фауни чи флори. Саме тому художні тексти, переважно казки, рясніють реченнями, у яких у ролі підметів виступають тварини, наділені людськими рисами: живуть, думають, розмовляють, інколи втрачають житло, бояться чогось, ходять на роботу, у гості, виявляють почуття й емоції, напр.: *Там жив цвіркун* (13, с. 9); *Крокодил закрив свою пащу й замислився*

(1, с. 41); *Почувши про бусла, пуголовки вмиють притихли* (13, с. 23); *І залишився бідний Равлик без домівки* (13, с. 25); *Побачивши вуйка Йоя, каченята спочатку були злякалися* (13, с. 72); *Працьовиті мурашки відчиняли вікна своїх кімнаток назустріч промінцям і заклопотано бігли на роботу* (13, с. 74); *Цей песик сам завітав до моєї оселі рано-вранці* (1, с. 12); *Кошеня весело йшло далі й далі* (13, с. 11). Активне використання цих речень спричинене призначенням казок – виховувати молоде покоління, передавати йому життєвий досвід та знання. У творах для дітей тварини уособлюють реальних носіїв людських рис, які автор в алегоричній формі висміює, або, навпаки, возвеличує. Також ці образи зрозумілі й доступні для дитячого сприйняття, сприяють розвитку мислення, уяви та фантазії.

З іншого боку, персонажі-тварини є виразниками загальноприйнятих у народі асоціацій, наприклад, «мудрість (Сова), хитрість (Лисиця), сила (Лев, Орел), боягузтво (Заєць), недотепність (Вовк) тощо» [7, с. 451–452]. Стабільність цих образів стала одним із засобів соціальної сатири, що не втратила своєї актуальності крізь віки. Це, на нашу думку, сприяє лаконічному, спрощеному оформленню тексту, автору не потрібно додатково характеризувати героя. У підсвідомості дитини вже закладене емоційно-оцінне ставлення до дійової особи, що підсилюється в певній комунікативній ситуації.

Високий комунікативно-прагматичний потенціал виявляють видозмінені імена та прізвища тварин у ролі простих підметів чи їхніх компонентів, напр.: *Директором школи був Бурмило Михайлович Ведмідь* (16, с. 5); *Доцільно! Авжеж! – змахнув хоботом Мамонт Африканович* (24, с. 21); *Нічне бачення викладає Пилип Пилипович Пугач* (18, с. 71); *Географію викладає двоє: Лелек Лелекович (південні пташині перельоти) і Гагара Альбатросівна (північні пташині перельоти)* (18, с. 71); *Так! – підтвердив учитель музики Бегемот Гінопотамович* (24, с. 19); *Зараз же у Сірка Барбосовича гостює його брат Бровко Барбосович* (24, с. 19). Убачаємо в цьому реалізацію намірів автора надати комунікативній ситуації колориту урочистості, офіційності, величності. Узвичаєна традиція українців звертатися на ім'я й по батькові засвідчує повагу та шанобливе ставлення до співрозмовника. Підмети в цих синтаксичних одиницях мають переважно позитивно забарвлену семантику, зрідка – негативну.

Часто в ролі підметів виступають індивідуально-авторські власні імена персонажів дитячих творів, які постали на основі назв прикметних рис їхньої зовнішності (примітний колір, особливість частини тіла) та характерних ознак внутрішнього світу, пор.: *Рудик Руденко був рудий, як жар, ще рудіший за мене* (22, с. 32); *Це був Пухнастик – кіт їхньої сусідки тьоті Галі* (3, с. 47); *Неймовірно губатий маестро Губус стоячи спав за диригентським пультом* (17, с. 171); *За Чорнарою на брудних грозових хмаринах-перлинах сиділи й ляпались грім Гургур Петрович та його дружина, блискавка Блисьблись Іванівна* (19, с. 299). На тлі загальних та інших власних назв у структурі підмета такі яскраві образні назви (їх підкреслено – Р. Г.), беззаперечно, привертають увагу маленького читача, стимулюють його декодувати причину такого найменування героя, збуджують знайомі асоціації.

Особливо цінними в мові творів для дітей є підмети, семантика яких позначена позитивними чи негативними рисами людей, індивідуальними особливостями їхньої вдачі, поведінки чи характеру, напр.: *Там живе Бурмосик* (32, с. 5); *Отож, жив собі в Києві один дуже відомий професор казкової палеонтології на прізвище Чудлик* (15, с. 5); *Жили собі в близьких сусідах два коти – Прудивус і Шалихвіст* (6, с. 9); *Десь – не тут, колись – не тепер, високо в горах жили собі, були собі король-чародій Зоресвіт Іванович та королева-чарівниця Веселина Василівна* (23, с. 3); *Побачивши дорожнього гнома Гролика,*

шляховичок Добринька дуже зрадів і запропонував йому пострибати через скакалочку (27, с. 29); На чолі Добряндії стояла бабуся Добряна ... (21, с. 14); З'явився у нашому лісі заморський чаклун, злий марудник Ледарило Дуриндас (17, с. 137); Як раптом один з хронунів, Позіхайло, широко роззявив, позіхаючи, свій величезний рот (17, с. 71). Завдяки використанню влучного імені комунікативна ситуація не потребує додаткової характеристики героя. Саме у створенні такого контексту виявляється майстерність письменника, його вміння сконцентровано, економними засобами мови відтворювати дійсність, виявляти фантазію, наближати оповідь до читача. Часто функціонування таких власних назв створює комічний, гумористичний, а іноді й іронічний ефект.

Нерідко семантичною основою підмета в мовотворчості дитячих письменників слугують власні імена та прізвиська персонажів, які виникли внаслідок копіювання специфіки їхнього мовлення або подібності до звуків, що їх видають різні істоти, пор.: *У хатці жив вуйко Йой (13, с. 7); У невеликому зеленому будиночку на Каштановій вулиці жив веселий і життєрадісний пан Хе-хе з родиною (1, с. 11); Голубка Туркотиха тупцювала на майданчику, ласуючи крихтами печива (7, с. 25); Після тітоньки Гортензії слово взяла корова Мумуня (21, с. 38).* Такі лексеми в ролі підметів – досить своєрідний і цікавий засіб характеристики внутрішнього світу того чи того героя, його визначальних людських рис – бадьорості, життєрадісності, невпевненості, сором'язливості.

Іноді, для того щоб свіжо, нешаблонно розповісти про звичайні речі, у ролі підметів письменники використовують власні назви, які побутують у дитячому мовному середовищі, напр.: ***Брейк**, невисокий, лисуватий, стрімкий у рухах, підкотився до вікна (11, с. 24); **Оксі** прибігла до свого 3-Б почервоніла, з дикими очима (2, с. 37); **Інформа** зникла (11, с. 42); **Флеш** обережно визирнув за двері (11, с. 102); За найголовнішого в цьому курячому царстві був дебелий, вогнисто червоний півень на ім'я **Гребенястий Пет** (6, с. 6).* Підмет у таких реченневих побудовах сучасна дитяча аудиторія сприймає легко та невимушено: *брейк* – стиль танцю, *оксі* – від Оксана, *інформа* – інформація, *флеш* – флешка, *пет* – від Петро.

У проаналізованих текстах фіксуємо також прості підмети, виражені іменниками-аббревіатурами організацій, винаходів, пристроїв, персонажів, напр.: *Адже існує **ТТБ** – Таємне товариство Боягузів (4, с. 70); **ТТБ** у тебе вірить (4, с. 58); **ВП** (так Чипсет називав Великого Процесора) був страшенно обурений (8, с. 98).* Основним завданням аббревіатур у мові художніх творів для дітей є вплив на емоційне, почасти комічне, сприйняття дитиною повідомлюваного. Іноді вони слугують засобом відображення певної історичної доби, переважно сучасності, й потрібні для глибшого відчуття атмосфери подій.

Комунікативно-прагматичний потенціал синтаксичних одиниць употужнюється, зростає сила впливу на читача, коли підмети утворюють однорідні ряди: *Росли тут і **лопухи**, і кашка, і калачики, і кульбаби...* (13, с. 46); *На стінах красувалися розмальовані глиняні тарілки та вишивані рушники (13, с. 53); Там на них вже чекали мурашки й кузочки (13, с. 17); Але вуха й ніс не так дошкуляли вуйкові Йойю (13, с. 18); Робітники і Михайло Васильович посідали кружка й почали викладати на розстелену скатертину найдки (13, с. 34).* Погоджуємося з А. Попович, що такі синтаксичні одиниці надають висловленню відтінку «зіставлення через контрастність і приховане протиставлення; збагачують фразу інтонаційно, роблять її гнучкішою, збільшують експресію; створюють яскраві описові полотна» [12, с. 112].

Незвично, оригінально в мові досліджуваних творів постають однорідні підмети, виражені антропонімами: *Вовчик Вовченко та Рудик Лисовенко тільки зубами клацали від*

злості (24, с. 13); *Принцеса і Пірат* стояли щасливі й посміхалися (1, с. 24); *Відтак із-за куців винувато визирнули Семен і Кішка* (1, с. 24); *Кася і Куся* виглядали з-за краю листочка, наче з справжнього човна (13, с. 24); *Клюбик і Бібл-Бабл* часто ходили один до одного в гості (14, с. 5). Такі однорідні «антропонімічні» підмети виявляють особливу активність, позначаючи персонажів, що перебувають у дружніх, приятельських стосунках. Завдяки цьому в читачів формується позитивне ставлення до дійових осіб, які сприймаються як єдине ціле.

Проте, на нашу думку, дещо інші функційно-стилістичні вияви мають розгалужені однорідні підмети, які у своєму складі мають понад п'ять компонентів, пор.: *Вчилися в школі зайчик Кося Вухань, їжачок Колько Колючка, ведмежа Михайлик Ведмеденко, вовчєня Вовчик Вовченко, лисєня Рудик Лисовєнко, рисєня Раїска Мняу, козеня Зіна Бебєшко, борсучєня Боря Сук та інші звірятка* (16, с. 5). Завдяки такій семантико-синтаксичній організації підметових компонентів читач звертає увагу передусім на виконавців дії, їхню чималу кількість, вирізняє характерні ознаки. Детальне найменування персонажів спричиняє розуміння важливості кожного з них. У такий спосіб письменники створюють загальну, розгорнуту картину зображуваного, стимулюючи в дітей здатність уявляти, фантазувати, мріяти, згадувати. Не менш значущими є образні імена героїв твору, які легко запам'ятовуються та викликають інтерес.

Спостережено, що у творах для дітей підмет виявляє специфіку в розташуванні серед лінійної послідовності реченневих слів. Він здебільшого наявний на початку, якщо речення елементарне двоскладне, пор.: *Рукасєль знову витягнув руки вперед* (13, с. 88); *Голова утупився в папірець* (1, с. 18); *Артист не хотів показуватися своїм слухачам* (13, с. 61). Як бачимо, найбільш значущу інформацію письменник подає одразу, створюючи зумовлений власними інтенціями потрібний контекст. Такий порядок членів речення нейтрально відтворює ситуацію. Функційно-стилістичне навантаження такого підмета і висловлення загалом традиційне – номінація персонажа твору. Проте досить часто письменники не дотримуються порядку слів, прийнятого в граматичній структурі української мови, щоб посилити комунікативну значущість висловлення чи його емоційно-експресивну складову. Пор.: *Молоко наливала Дівчинка* (13, с. 11); *Якось до хатинки із солом'яною стріхою завітав сільський голова* (1, с. 15). Таке експресивно-стилістичне словорозташування сприяє особливій концентрації уваги на підметові, який змінив звичне місце розташування (*дівчинка, голова*). Інші компоненти речення стають менш значущими, ніж активні діячі. Отже, інверсійність увиразнює художній текст, надає комунікативної ваги тим компонентам, які для автора художнього твору є в чомусь незвичними, небуденними, навіть дивними, подекуди приємними. Пор.: «*молоко наливала дівчинка*» – не доросла жінка, якій це властиво, а дівчинка, яка б не мала цього робити; «*до хатинки із солом'яною стріхою завітав сільський голова*» – нестандартна ситуація, адже найвища посадова особа в селі завітала до бідних людей, що проживають у хатинці із солом'яною стріхою, а не навпаки, як це зазвичай буває.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Комунікативно-прагматична спроможність простого підмета в мові творів для дітей реалізується по-різному та може функціонувати в усіх формах його вираження: іменник, займенник, прикметник, числівник, вигук. Найбільш активними є підмети, виражені іменниками. Передусім це стосується власних назв, які є дієвим засобом активізації уваги дитини, сприяють розвитку її мислення, уяви, фантазії, а також розширюють інформацію про героїв, слугують їхніми мікрохарактеристиками. Подекуди підмети, представлені

оказіональними назвами, створюють потужний комічний ефект, завдяки чому в маленьких реципієнтів формуються стійкі уявлення про загальні категорії добра та зла. Аналіз функціонування підмета в мові творів для дітей може слугувати підґрунтям для характеристики ідіостилю сучасного українського дитячого письменника, його мовної вправності.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в аналізі комунікативно-прагматичного потенціалу складеного підмета й інших членів речення в мовотворчості сучасних українських письменників, які продукують прозу, призначену для дитячого читання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Лінгвістична генеологія: проблеми і перспективи. Львів: ПАІС, 2005. 254 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник Київ: Либідь. 1993. 368 с.
3. Грищенко А. П. Проблема підмета. *Українське мовознавство: міжвід. наук. збірник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*, 2004. Вип. 30. С. 43–48.
4. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення. Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського, 1999. 287 с.
5. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти: монографія. Вінниця: Нова Книга, 2009. 400 с.
6. Іваницька Н. Л. Взаємна зумовленість форм головних членів двоскладного речення. *Українська мова і література в школі*. 1979. № 10. С. 27–34
7. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія. Київ: Видавничий центр «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
8. Козачук Г. О. Підмети, виражені словосполученням. *Українська мова і література в школі*. 1982. № 1. С. 36–39.
9. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ: Наукова думка, 1966. 314 с.
10. Москаленко Н. А. Підмети, виражені словосполученням. *Українська мова і література в школі*. 1970. № 9. С. 23–32.
11. Недбайло Л. І. Структура підмета. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ: Наукова думка, 1975. С. 46–59.
12. Попович А. С. Стилїстика української мови: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.
13. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О.Тараненко (співголови), М. П.Зяблюк та ін. Вид. 3-тє, зі змінами і доп. Київ: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. 2007. 856 с.
14. Українська мова : словник-довідник / Загнітко А. П., Познанська В. Д., Омельченко З. Л., Мозгунов В. В. Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. 144 с.
15. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія». 2004. 408 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Бусенко О. Паперовий янгол. Київ: Грані-Т, 2007. 64 с.
2. Вздутьська В. Вертихвіст: повість. Київ: Грані-Т, 2013. 100 с.
3. Воронина Л. Прибулець з Країни нямликів. Київ: Грані-Т, 2012. 136 с.
4. Воронина Л. Таємне Товариство Боягузів та Брехунів. Київ: Грані-Т, 2012. 258 с.
5. Гаврош О. Галуна-Лалуна або Іван Сила на Острові Щастя. Львів: Видавництво Старого Лева, 2010. 374 с.
6. Григорук А. Волелюбний Вітер. Київ: Грані-Т, 2008. 56 с.

7. Денисенко Л. Ліза та Цюця П. Київ: Грані-Т, 2007. 112 с.
8. Есаулов О. Game over. Київ: Гамазин, 2006. 192 с.
9. Есаулов О. Антивірус. Київ: Зелений пес, 2006. 384 с.
10. Есаулов О. Вихідний формат: роман. Київ: Гамазин, 2007. 240 с.
11. Есаулов О. Таємниця Великого Сканера. Київ: Гамазин, 2009. 192 с.
12. Лебедева К. Птаха корабель. Київ: Грані-Т, 2007. 127 с.
13. Малик Г. Вуйко Йой і Лишиня. Київ: Грані-Т, 2010. 127 с.
14. Малик Г. Сміятися заборонено. Київ: Джерела М, 2005. 112 с.
15. Мухарський А. Дивовижна знахідка. Київ: «Джерела М», 2003. 80 с.
16. Нестайко В. З. Дивовижні пригоди в лісовій школі: Загадковий Яшка. Сонячний зайчик і Сонячний вовк. Харків: ВД «ШКОЛА», 2012. 127 с.
17. Нестайко В. З. Дивовижні пригоди в лісовій школі: Сонце серед ночі. Пригоди в Павутинії. Харків: ВД «ШКОЛА», 2012. 208 с.
18. Нестайко В. З. Дивовижні пригоди в лісовій школі: Таємний агент Порча і козак Морозенко. Таємниці ліцею «Кондор». Харків: ВД «ШКОЛА», 2011. 127 с.
19. Нестайко В. З. Країна Сонячних Зайчиків. Київ: Країна Мрій, 2014. 352 с.
20. Нестайко В. З. Найновіші пригоди Їжачка Колька Колючки та Зайчика Косі Вуханя. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2008. 160 с.
21. Нестайко В. З. Чарівний талісман. Київ: Країна Мрій, 2010. 278 с.
22. Нестайко В. З. Чарівні окуляри. Київ: Веселка, 2008. 95 с.
23. Нестайко В. З. Чорлі. Київ: Видавництво «Майстер-клас», 2012. 64 с.
24. Нестайко В. З. Дивовижні пригоди в лісовій школі: Секрет Васі Кицина. Енелолік, Уфа і Жахоб'як. Харків: ВД «ШКОЛА», 2011. 127 с.
25. Новікова-Бемм Л. К. Катя Шпулька. Донецьк: Донбас, 2013. 88 с.
26. Павленко М. Півтора бажання. Київ: Грані-Т, 2007. 127 с.
27. Птіцин А., Ілленко І. Гноми на дорогах. Київ: Зелений Пес, 2006. 112 с.
28. Рутківський В. Джури козака Швайки. Київ: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2007. 431 с.
29. Сенатович О. Пан Будьласка та вуйко Пампулько. Київ, 2007. 24 с.
30. Сняданко Н. Країна поламаних іграшок. Київ: Грані-Т, 2008. 80 с.
31. Чеповецький Ю. Дивовижна подорож М'якуша, Нетака та Непосидька. Харків: ВД «ШКОЛА», 2011. 176 с.
32. Щербаченко Т. Пуп Землі, або Як Даринка світ рятувала. Київ: Грані-Т, 2007. 56 с.

REFERENCES

1. Batsevych F. Lnhvistychna heneolohiia: problemy i perspektyvy. Lviv: PAIS, 2005. 254 s.
2. Vykhovanets I. R. Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys: pidruchnyk Kyiv: Lybid. 1993. 368 s.
3. Hryshchenko A. P. Problema pidmeta. *Ukrainske movoznavstvo: mizhvid. nauk. zbirnyk Kyivskoho nats. un-tu im. T. Shevchenka*, 2004. Vyp. 30. S. 43–48.
4. Dudyk P. S. Iz syntaksysu prostoho rechennia. Vinnytsia: Vinnytskyi derzh. ped. un-t im. Mykhaila Kotsiubynskoho, 1999. 287 s.
5. Zavalniuk I. Ya. Syntaksychni odynytsi v movi ukrainskoi presy pochatku KhKhI stolittia: funktsionalnyi i prahmalinhvistychnyi aspekty: monohrafiia. Vinnytsia: Nova Knyha, 2009. 400 s.
6. Ivanytska N. L. Vzaiemna zumovlenist form holovnykh chleniv dvoskladnoho rechennia. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. 1979. № 10. S. 27–34.
7. Kovaliv Yu. I. Literaturoznavcha entsyklopediia. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2007. T. 1. 608 s.
8. Kozachuk H. O. Pidmetry, vyrazheni slovospoluchenniam. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. 1982. № 1. S. 36–39.
9. Melnychuk O. S. Rozvytok struktury slovianskoho rechennia. Kyiv: Naukova dumka, 1966. 314 s.

10. Moskalenko N. A. Pidmetry, vyrazheni slovospoluchenniam. Ukrainska mova i literatura v shkoli. 1970. № 9. S. 23–32.
11. Nedbailo L. I. Struktura pidmeta. Syntaksys slovospoluchennia i prostoho rechennia. Kyiv: Naukova dumka, 1975. S. 46–59.
12. Popovych A. S. Stylistyka ukrainskoi movy: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka, 2017. 172 s.
13. Ukrainska mova. Entsyklopediia / Redkol.: V. M. Rusanivskyi, O. O.Taranenko (spivholovy), M. P.Ziabliuk ta in. Vyd. 3-tie, zi zminamy i dop. Kyiv: «Ukrainska entsyklopediia» imeni M. P. Bazhana. 2007. 856 s.
14. Ukrainska mova : slovnyk-dovidnyk / Zahnitko A. P., Poznanska V. D., Omelchenko Z. L., Mozghunov V. V. Donetsk: Tsentr pidhotovky abiturientiv, 1998. 144 s.
15. Shulzhuk K. F. Syntaksys ukrainskoi movy: pidruchnyk. Kyiv: VTs «Akademiia». 2004. 408 s.

SOURCES

1. Busenko O. Paperovyi yanhol. Kyiv: Hrani-T, 2007. 64 s.
2. Vzdulska V. Vertykhvist: povist. Kyiv: Hrani-T, 2013. 100 s.
3. Voronyna L. Prybulets z Krainy niamlykiv. Kyiv: Hrani-T, 2012. 136 s.
4. Voronyna L. Taiemne Tovarystvo Boiahuziv ta Brekhuniv. Kyiv: Hrani-T, 2012. 258 s.
5. Havrosh O. Haluna-Laluna abo Ivan Syl'a na Ostrovi Shchastia. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2010. 374 s.
6. Hryhoruk A. Voleliubnyi Viter. Kyiv: Hrani-T, 2008. 56 s.
7. Denysenko L. Liza ta Tsiutsia P. Kyiv: Hrani-T, 2007. 112 s.
8. Esaulov O. Game over. Kyiv: Hamazyn, 2006. 192 s.
9. Esaulov O. Antivirus. Kyiv: Zelenyi pes, 2006. 384 s.
10. Esaulov O. Vykhidnyi format: roman. Kyiv: Hamazyn, 2007. 240 s.
11. Esaulov O. Taiemnytsia Velykoho Skanera. Kyiv: Hamazyn, 2009. 192 s.
12. Lebedieva K. Ptakha korabel. Kyiv: Hrani-T, 2007. 127 s.
13. Malyk H. Vuiko Yoi i Lyshynia. Kyiv: Hrani-T, 2010. 127 s.
14. Malyk H. Smiiatysia zaboroneno. Kyiv: Dzherela M, 2005. 112 s.
15. Mukharskyi A. Dyvovyzhna znakhidka. Kyiv:«Dzherela M», 2003. 80 s.
16. Nestaiko V. Z. Dyvovyzhni pryhody v lisovii shkoli: Zahadkovyi Yashka. Soniachnyi zaichyk i Soniachnyi vovk. Kharkiv: VD «ShKOLA», 2012. 127 s.
17. Nestaiko V. Z. Dyvovyzhni pryhody v lisovii shkoli: Sontse sered nochi. Pryhody v Pavutynii. Kharkiv: VD «ShKOLA», 2012. 208 s.
18. Nestaiko V. Z. Dyvovyzhni pryhody v lisovii shkoli: Taiemnyi ahent Porcha i kozak Morozenko. Taiemnytsi litseiu «Kondor». Kharkiv: VD «ShKOLA», 2011. 127 s.
19. Nestaiko V. Z. Kraina Soniachnykh Zaichykiv. Kyiv: Kraina Mrrii, 2014. 352 s.
20. Nestaiko V. Z. Nainovishi pryhody Yizhachka Kolka Koliuchky ta Zaichyka Kosi Vukhania. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 2008. 160 s.
21. Nestaiko V. Z. Charivnyi talisman. Kyiv: Kraina Mrrii, 2010. 278 s.
22. Nestaiko V. Z. Charivni okuliary. Kyiv: Veselka, 2008. 95 s.
23. Nestaiko V. Z. Chorli. Kyiv: Vydavnytstvo «Maister-klas», 2012. 64 s.
24. Nestaiko V.Z. Dyvovyzhni pryhody v lisovii shkoli: Sekret Vasi Kytsyna. Enelolyk, Ufa i Zhakhobiak. Kharkiv: VD «ShKOLA», 2011. 127 s.
25. Novikova-Bemm L. K. Katia Shpulka. Donetsk: Donbas, 2013. 88 s.
26. Pavlenko M. Pivtora bazhannia. Kyiv: Hrani-T, 2007. 127 s.
27. Ptitsyn A., Illienko I. Hnomy na dorohakh. Kyiv: Zelenyi Pes, 2006. 112 s.
28. Rutkivskyi V. Dzhury kozaka Shvaiky. Kyiv: «A-BA-BA-HA-LA-MA-HA», 2007. 431 s.
29. Senatovych O. Pan Budlaska ta vuiko Pampulko. Kyiv, 2007. 24 s.
30. Sniadanko N. Kraina polamanykh ihrashok. Kyiv: Hrani-T, 2008. 80 s.

31. Shepovetskyi Yu. Dyvovyzhna podorozh Miakusha, Netaka ta Neposydka. Kharkiv: VD «ShKOLA», 2011. 176 s.
32. Shcherbachenko T. Pup Zemli, abo Yak Darynka svit riatuvala. Kyiv: Hrani-T, 2007. 56 s.

Горобець Руслана Ігорівна, аспірантка кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Horobets Ruslana, post-graduate student of the Ukrainian Language Department Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 30.10.2023

Статтю прийнято до друку: 06.11.2023

УДК 811.161.2'367.322:821.161.2-3-93

DOI 10.31652/2521-1307-2023-37-57-67

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ ЯК ВАРІАНТА СИНТАКСИЧНОЇ ОДИНИЦІ «РЕЧЕННЯ» В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ ДЛЯ ДІТЕЙ

Ніна Іваницька

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: pyasta4@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8111-3645

У статті представлено результати дослідження простого речення як варіанта синтаксичної одиниці «речення» в контексті вияву ознак комунікативно-прагматичного потенціалу в українській прозі для дітей. Узагальнені й описані формальні показники употужнення комунікативно-прагматичних ознак у структурі двоскладного та односкладного речень на матеріалі прози В. Нестайка. Підтверджені теоретичні положення вчених-синтаксистів щодо можливості й доцільності використання нових теорій категорійної граматики в практиці освоєння мовних реальностей.

Ключові слова: синтаксична одиниця, варіант синтаксичної одиниці, просте двоскладне речення, просте односкладне речення, формально-граматичні ознаки, стилеві особливості, комунікативно-прагматичний потенціал, мова прози для дітей, В. Нестайко.